

ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ

Վարդանուշ Պողոսյան

Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու
ՀՀ սահմանադրական դատարանի գլխավոր մասնագետ
ՀՀ, Երևան, Բաղրամյան 10
Էլ. հասցե՝ varduhipogosyan@yahoo.com
Հոդվածը ներկայացվել է 16.11.2018, գրախոսվել է 05.12.2020, ընդունվել է
տպագրության 30.04.2020

Ներածություն

Ժամանակակից Հայաստանը, ինչպես երբեք, այնպիսի բարդ և բազմաբնույթ սահմանադրական ինստիտուտի իրավական հետազոտության կարիք ունի, ինչպիսին մարդու տեղեկատվության իրավունքի սահմանափակումն է: Անհրաժեշտություն է առաջացել հետազոտել այս իրավունքի՝ ժողովրդավարական պետությանը հարիր թույլատրելի, օրինական և հիմնավորված սահմանափակումները, ինչպես նաև կանխորոշել և վեր հանել անօրինական սահմանափակման հատկանիշները, քանի որ զարգացող, հատկապես հետխորհրդային պետություններում լայն տարածում են ստացել տեղեկատվության ազատության իրավունքի ոտնահարումները, նվազել է մարդկանց վստահությունը դատական համակարգի նկատմամբ: Առաջնային խնդիրներից է պետական իշխանության մարմինների կողմից մարդու խոսքի, կարծիքի ազատ արտահայտման, մամուլի ազատության և այլն իրավունքների ապահովման և սահմանափակման իրավական կարգավորման արդյունավետ հայեցակարգի մշակումը: Այդ առումով օբյեկտիվ անհրաժեշտություն է մարդու այդ իրավունքների սահմանափակման թույլատրելիության սահմանադրական չափորոշիչների հստակեցման հարցը: Հնարավոր է նաև ուսումնասիրել իրավակիրառ պրակտիկան և վեր հանել մարդկանց տեղեկատվության իրավունքի սահմանափակմանն առնչվող հիմնախնդիրները: Օրենքով սահմանված սահմանափակումները անհրաժեշտություն են, այլապես տեղեկատվության ազատության իրավունքը կարող է ներխուժել մարդու անձնական կյանքի անձեռնմխելիության ոլորտ: Հատկապես վերջին տարիներին խոսքի ազատության և մարդու շատ իրավունքների ազատության մրցակցության դեպքում «հաղթում» է խոսքի ազատության իրավունքը:

Տեղեկատվական իրավունքի և անձնական անձեռնմխելիության բախումը

Իրավակիրառ պրակտիկան ցույց է տալիս, որ սահմանափակման իրականացման կարգը գործնականում շատ դեպքերում ուղղակի կախված է հենց իրավակիրառողից: Վերջիններիս կամայականության դրսևորման հնարավորությունն էլ հանգեցնում է մարդու ու քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների ոտնահարման: Դա է պատճառը, որ ցանկացած ժամանակակից հասարակության զարգացումն առաջ է բերում Սահմանադրությամբ երաշխավորված իրավունքների նոր սահմանափակումներ կամ արդեն իսկ գոյություն ունեցող սահմանափակումների շրջանակի ընդլայնում:

Անդրադառնալով տեղեկատվության իրավունքի սահմանափակման խնդրին՝ պետք է նշել, որ Վ.Ն. Լոպատինը որպես տեղեկատվության իրավունքի սահմանափակման նպատակ առանձնացնում է սահմանադրական կարգի պաշտպանությունը, այլ անձանց առողջության, բարոյականության և օրինական իրավունքների և շահերի պաշտպանությունը, պետական անվտանգության ապահովումը, անկարգությունների կանխարգելման և հանցավորության դեմ պայքարի նպատակով հասարակական խաղաղության ապահովումը՝ գաղտնի տեղեկատվության տարածման կանխման և արդարադատության անկողմնակալության և հեղինակության ապահովման նպատակով¹:

Միջազգային իրավական ակտերի համաձայն՝ մարդու իրավունքների իրականացումը չպետք է սահմանափակվի, այլ, ընդհակառակը, պետությունները պետք է ապահովեն մարդու իրավունքների իրականացումը: Սակայն երբ մարդու իրավունքների սահմանափակումը դառնում է անհրաժեշտություն, այդ դեպքում նույն իրավական ակտերը սահմանում են իրավունքների սահմանափակման հիմքերը, հստակ սահմանները և միջազգային համաձայնագրերով պաշտպանված իրավունքների սահմանափակման նպատակները: Մի կողմից՝ սա թույլ է տալիս պետությանը սահմանափակում իրականացնել միջազգային իրավական ակտերի հիման վրա, մյուս կողմից պաշտպանում է պետությունների՝ մարդկանց իրավունքների կամայական սահմանափակումները:

Պայմանավորվող պետությունները պարտավոր են հարգել Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայով (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) երաշխավորված իրավունքներն ու

¹ Лопатин 2005, 47; Лопатин 2001, 432.

ազատությունները, իսկ Եվրոպական դատարանի վճիռներն օգնում են հստակեցնելու և ճշգրտելու այդ իրավունքների ու ազատությունների ծավալը²:

Ինչպես նշեցինք, տեղեկատվության ազատության իրավունքը սահմանվում է Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածով՝ ներառելով ոչ միայն կոնկրետ թեմայի շուրջ արտահայտվելու իրավունքը, այլև տեղեկատվություն ստանալու, կարծիքներ ունենալու իրավունքը: Սրա հիման վրա կարելի է ենթադրել, որ հասարակությունը պետք է թույլատրի տեղեկությունների ազատ հոսք լրատվամիջոցներով, ներառյալ՝ մամուլով, հեռուստատեսությամբ, ռադիոյով, գրքերով, լրագրերով և այլն: Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի վերաբերյալ շատ վաղ շրջանի վճիռներով ՄԻԵԴ-ը մշտապես ընդգծել է ազատորեն արտահայտվելու իրավունքի կարևորությունը ժողովրդավար հասարակությունում: Մասնավորապես, ՄԻԵԴ-ն իրավական դիրքորոշում արտահայտեց, որ արտահայտվելու ազատության իրավունքը ժողովրդավարական հասարակարգի անկյունաքարերից մեկն է, դրա առաջընթացի և յուրաքանչյուր անհատի զարգացման հիմնական նախապայման³:

Ազատորեն արտահայտվելու իրավունքը խիստ կարևոր է քաղաքական գործընթացի համար, իսկ հանրությանը մտահոգող բոլոր հարցերի շուրջ բանավիճելու ազատությունը հանրային կյանքի բոլոր մակարդակներում պատասխանատվության ապահովման կարևոր նախապայման է⁴:

Մամուլը կարևոր դեր ունի կարծիքների հոսքի առնչությամբ, հատկապես քաղաքական դաշտում՝ հաշվի առնելով լրատվամիջոցների կարևորությունը տեղեկություններ, գաղափարներ և կարծիքներ հայտնելու գործում: ՄԻԵԴ-ն առանձնապես ընդգծում է իր դերը, հատկապես քաղաքական և հանրությանը մտահոգող հարցերի առնչությամբ, նա անդրադառնում է թե՛ փաստերի, թե՛ կարծիքների: ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ լրատվամիջոցները պարտավորություններ ունեն տեղեկությունների հոսքի առնչությամբ, և նշել է, որ դա մամուլի խնդիրն է:

Բացի այդ, ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ մամուլը կարևոր դեր է խաղում որպես «հանրային հսկիչ»⁵, և համապատասխանաբար ՄԻԵԴ-ն ավելի բարձր պաշտպանություն է նախատեսում մամուլի, քան ազատորեն արտահայտվելու իրավունքից օգտվող այլ սուբյեկտների համար: Նա նաև նշեց, որ, հաշվի առնելով մամուլի դերի կարևորությունը, միջամտությունը մամուլի

² Մարքսն ընդդեմ Բելգիայի, դատարանի վճիռը հիմնականում պարունակում է իրավական դիրքորոշումներ և պետության հայեցողությանն է թողնում միջոցի ընտրությունը, որը կիրառելի է ազգային-իրավական համակարգում՝ ի կատարումն 53-րդ հոդվածից բխող պարտավորությունների:

³ Հենդիսայդն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, պարբ. 48:

⁴ Բոումանն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, պարբ. 42:

⁵ Բայթորդն ընդդեմ Գերմանիայի:

ազատության իրականացմանը չի կարող համատեղելի լինել Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածին, բացառությամբ, երբ այն արդարացված է հանրության շահի գերակայության պահանջով⁶: Մամուլի ազատությունը հանրության համար լավագույն միջոցներից է՝ բացահայտելու և կարծիք կազմելու քաղաքական առաջնորդների գաղափարների և մոտեցումների վերաբերյալ⁷:

Առանց կարծիք ունենալու և հայտնելու ազատության, առանց իրազեկված լինելու՝ հանրությունն անկարող է մասնակցել ժողովրդավարական գործընթացներին, դիմել պետական մարմինների և պետական մարմինների որոշումների վրա լծակ ունենալ: «Քաղաքական խոսքը» խոսքի ազատության կարևոր նախապայմանն է, թեև, ինչպես արդեն նշվեց, սա պաշտպանվող խոսքի միակ տեսակը չէ: Իհարկե, այն մեծ պաշտպանություն է ստանում, քանզի ՄԻԵԴ-ը թույլ է տալիս, որ մամուլը և հեռարձակող լրատվամիջոցները բավական լայն շրջանակից քննադատեն թե՛ քաղաքականությունը, թե՛ քաղաքական գործիչներին⁸:

Անդրադառնալով Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասին՝ ՄԻԵԴ-ը փորձել է սահմանել, թե ինչ է ազատորեն արտահայտվելը որոշակի պաշտպանության շրջանակներում: Դատարանը շատ վճիռներ ունի, որոնք վերաբերում են այն դեպքերին, երբ արտահայտվելու իրավունքի՝ պետական մարմինների կողմից միջամտություն իրավաչափ է համարվում: Այս իրավունքը սահմանափակման ենթակա իրավունք է, քանի որ այն երբեմն վնաս է հասցնում անձի՝ օրենքով պաշտպանվող շահերին: Այն հարցը, թե կարելի է ժամանակի որոշակի պահի դրությամբ սահմանափակել արտահայտվելու որոշ ձևեր, ենթակա է քննության Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասի շրջանակներում: Ինչպես և Կոնվենցիայով նախատեսված բոլոր սահմանափակումների դեպքում, Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասին պետք է նեղ մեկնաբանություն տալ, որպեսզի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված իրավունքներն ավելի լայն պաշտպանության ենթարկվեն:

Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի խախտման առկայությունը որոշելիս ՄԻԵԴ-ը մի շարք հարցեր է բարձրացնում որոշակի հերթականությամբ: Նա պարզում է, թե արդյոք տեղի ունեցել է միջամտություն պետական մարմնի կողմից. եթե միջամտություն տեղի չի ունեցել, ապա չի կարող խոսք լինել 10-րդ հոդվածի խախտման մասին, իսկ եթե տեղի է ունեցել, ապա դատարանը պարզում է, թե արդյոք միջամտությունը օրենքով նախատեսված է, թե՞ ոչ: Եթե ոչ, ապա նոր ՄԻԵԴ-ը հայտարարում է իրավունքի խախտման փաստի մասին: Եթե միջամտությունը նախատեսված է եղել օրենքով, ապա դատարանը պարզում է, թե այն հետապնդում է

⁶ Ֆրետոզ Ռուարն ընդդեմ Ֆրանսիայի:

⁷ Լինգենսն ընդդեմ Ավստրիայի, պարբ. 42:

⁸ Լինգենսն ընդդեմ Ավստրիայի, պարբ. 42:

արդյոք իրավաչափ նպատակ: Եթե հետապնդել է իրավաչափ նպատակ, ՄԻԵԴ-ը պարզում է, թե արդյոք միջամտությունը անհրաժեշտ է եղել ժողովրդավարական հասարակարգում: Եթե ոչ, ապա ՄԻԵԴ-ն արձանագրում է, որ տեղի է ունեցել իրավունքի խախտում:

Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ արտահայտվելու ազատությունը կարող է որոշ հանգամանքների առկայության պայմաններում ենթարկվել ձևական պայմանների՝ սահմանափակումների: Իրավախախտումը առկա լինելու համար դիմողը պետք է ապացուցի, որ միջամտության սկզբնաղբյուրը պետությունն է, կամ միջամտությունը կատարվել է պետական մարմինը: ՄԻԵԴ-ը տարբերում է մամուլի իրավունքի միջամտության երկու տեսակ՝ միջամտություն, այսինքն՝ գրաքննություն նախքան հրապարակումը, կամ նախնական արգելում և հրապարակումից կամ հեռարձակելուց հետո կիրառված միջամտություն: Նախնական արգելումը ՄԻԵԴ-ը համարում է ազատորեն արտահայտվելու իրավունքի շատ լուրջ միջամտություն: Նախնական արգելքը ներառում է հրապարակումը կանխող օրդերները⁹, շուտով հրապարակվելիք նյութի կամ ֆիլմի առգրավումը¹⁰ և ֆիլմերի դասակարգումը: Այն դեպքում, երբ անձանց չի արգելվում տեղեկություններ կամ կարծիքներ հրապարակել, և հրապարակելուց հետո նրանք պատժվում են, ՄԻԵԴ-ն արձանագրում է մարդու ազատ արտահայտվելու իրավունքին միջամտություն: Հրապարակումից կամ հեռարձակումից հետո կիրառվող միջամտության տեսակներից կարելի է նշել քրեական պատիժները¹¹, կարգապահական պատիժները¹² և քաղաքացիական վարույթի շրջանակներում կարգավորվող վնասի հատուցումը¹³, հրապարակվող նյութի¹⁴ կամ արվեստի գործերի առգրավումը¹⁵: Կասեցվող պատիժները նույնպես համարվում են միջամտություն ազատ արտահայտվելու իրավունքին:

Ընդհանրապես կարևոր է կարծիքի արտահայտման ազատությունը կամ մամուլի ազատությունը տեսնել կոնկրետ դեպքում առնչվող՝ ընդհանուր օրենքով պաշտպանված բարիքի հետ համեմատության մեջ: Կարծիքի արտահայտման ազատությունը միշտ ստիպված է լինում նահանջել, երբ խախտված է լինում մարդու արժանապատվությունը. Բենետոնի գովազդի հարցի կապակցությամբ ԳԴՀ դաշնային դատարանը և Դաշնային

⁹ Օրգերվերը և Գարդիանն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության:

¹⁰ Օտտո-Պրեմինգեր ինստիտուտն ընդդեմ Ավստրիայի:

¹¹ Սեներն ընդդեմ Թուրքիայի:

¹² Կասադո Միլոսյավսկին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության:

¹³ Տոյսոյ Միլոսյավսկին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության:

¹⁴ Վերենզինգ Վիկթոր Բլաֆն ընդդեմ Նիդեռլանդների:

¹⁵ Մյուլերն ընդդեմ Շվեյցարիայի:

սահմանադրական դատարանը այդ հարցում սկզբունքորեն համակարծիք են¹⁶, բայց ոչ այն հարցում, թե որտեղ է սկսվում մարդու արժանապատվության խախտումը: Գերմանիայի դաշնային դատարանը ասում է, որ Բենետոնը գործիք է դարձրել պատկերված անձանց, մինչդեռ Դաշնային սահմանադրական դատարանը հերքում է դա՝ մատնանշելով Բենետոնի լուրջ շարժառիթները, և այդ պատճառով, ի տարբերություն Գերմանիայի դաշնային դատարանի, կարող է կատարել այդ կշռադատումը, որը կրկին ապացուցում է, որ մարդու արժանապատվությունը լավ էլ կարող է ենթակա լինել կշռադատման, մի բան, որը սովորաբար մերժվում է¹⁷:

Քանի որ ազատ արտահայտվելու իրավունքը ներառում է նաև որոշ պարտականություններ, ապա օրենքով սահմանված դեպքում կարելի է կիրառել միջամտություններ: Այսինքն՝ ազատ արտահայտվելու իրավունքից օգտվող բոլոր անձինք ունեն և՛ իրավունքներ, և՛ պարտականություններ: Այստեղ խոսքը իրավաչափ սահմանափակումների մասին է: Իսկ ոչ իրավաչափ սահմանափակումները իրավախախտումներն են:

Կոնվենցիայի՝ «Արտակարգ իրավիճակներում պարտավորություններից շեղում» վերտառությամբ 15-րդ հոդվածի 1-ի մասի համաձայն՝ պատերազմի կամ այլ արտակարգ դրության ժամանակ, որը սպառնում է ազգի կյանքին, ամեն մի Բարձր պայմանավորվող կողմ կարող է միջոցներ ձեռնարկել սույն Կոնվենցիայով ամրագրված իր պարտավորություններից շեղվելով միայն այն չափով, որքանով դա պահանջում է դրության լարվածությունը, պայմանով, որ նման միջոցները անհամատեղելի չեն միջազգային իրավունքով ստանձնած նրա մյուս պարտավորությունների հետ: Այսինքն՝ Եվրոպայի խորհրդի ցանկացած անդամ պետություն կարող է շեղվել Կոնվենցիայով ստանձնած իր պարտավորություններից, բայց միայն այնքանով, որքանով դա պահանջում է դրության լրջությունը:

Հետագայում Հունաստանն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի (1969) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնաժողովը հստակեցրեց, որ «արտակարգ դրություն» եզրույթը նշանակում է հետևյալ պայմանների առկայություն.

1. վտանգը պետք է լինի իրական և անկանխելի,
2. դրա հետևանքները պետք է վտանգավոր լինեն ամբողջ ազգի համար,

¹⁶ ԳԴՀ ՍԴՈ-107, 275:

¹⁷ Սահմանադրական իրավունք՝ Հիմնական օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի հարդրակցության հիմնական իրավունքները, դոկտոր, պրոֆեսոր Քրիստոֆ Դեգեն-հարթ, Լայպցիգի համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի պետական և վարչական իրավունքի և ՋԼՄ-ների հարաբերությունների կարգավորող իրավունքի պրոֆեսոր, Սաքսոնիայի սահմանադրական դատարանի դատավոր:

3. պետք է վտանգված լինի հասարակության բնականոն կյանքը,

4. ճգնաժամը կամ վտանգը պետք է կրեն բացառիկ բնույթ:

Նույնիսկ այս հոդվածի առկայության պարագայում 2008 թ. ԵՄ մարդու իրավունքների հանձնակատար Թոմաս Համմարբերգը, անդրադառնալով մամուլի ազատության սահմանափակման խնդրին, նշեց. «Ես մտահոգված եմ Հայաստանում մարդու իրավունքների վիճակով և արտակարգ դրության հայտարարման հետևանքներով [...] Հրատապ է վերականգնել այն իրավիճակը, երբ **լրատվամիջոցների**, քաղաքական կուսակցությունների և ոչ կառավարական կազմակերպությունների գործունեությունը չի խոչընդոտվում»: Նույն խնդրին անդրադարձավ նաև Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի նախագահ Յան Կուբիշն իր հայտարարությամբ, որում հույս է հայտնել, որ արտակարգ դրությունը շուտով կհանվի, ինչպես նաև կչեզոքացվեն բոլոր սահմանափակումներն ու միջոցառումները, որոնք հետևեցին արտակարգ դրության հայտարարմանը: Դրանից հետո Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովի (ԵԽԽՎ) գեկուցող Ջոն Պրեսկոտը նշեց. «Ես կոչ եմ անում իշխանություններին հանել արտակարգ իրավիճակի մնացած դրոյթները, մասնավորապես նրանք, որոնք սահմանափակում են **լրատվամիջոցների ազատությունը**»:

Վերոնշյալ անձինք հատկապես լուրջ քննադատության արժանացրին **մամուլի ազատության իրավունքի** սահմանափակումը, որը նրանք անընդունելի համարեցին:

«Ցավալի է, որ 2008 թ. ընթացքում, ինչպես նախորդ տարիներին, արձանագրվել են լրագրողների նկատմամբ բռնության դեպքեր նրանց մասնագիտական գործունեությունը խոչընդոտելու նպատակով, ինչը սպառնում է Հայաստանում խոսքի և տեղեկատվության ազատության իրավունքների լիարժեք ապահովմանը: Այս առումով արժե հիշատակել «Չորրորդ իշխանություն» օրաթերթի լրագրող Գոհար Վեզիրյանի նկատմամբ կիրառված բռնությունը << ոստիկանության փոխգնդապետ Արայիկ Պետրոսյանի կողմից, որը հարվածելով վայր է գցել լրագրողին, մեկ ուրիշ ոստիկան էլ արցունքաբեր գազ է փչել նրա աչքերին: Ընդ որում, այս դեպքը նկարահանվել էր, և բոլորս էլ հեռուստատեսությամբ ականատես եղանք դրան: Նման դեպքերը դատապարտելի են ոչ միայն << ոստիկանության աշխատակիցների՝ ոչ իրավաչափ գործողություններ կատարելու տեսակետից, այլև նրանով, որ ինչպես այս, այնպես էլ նման շատ դեպքերում որևէ մեկը պատասխանատվության մինչև օրս չի ենթարկվել»¹⁸:

Իրավական բարեփոխումների շնորհիվ մեր պետությունում ձևավորվել է մարդու իրավունքների և ազատությունների օրենսդրական և դա-

¹⁸ Սահմանադրական իրավունք՝ Հիմնական օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 13:

տական պաշտպանության նոր համակարգ: Հաշվի առնելով այդ ոլորտում միջազգային և եվրոպական փորձը՝ ազգային օրենսդրություն ներմուծվեցին մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային իրավունքի նոր հանրաճանաչ նորմեր ու սկզբունքներ, և այդ նորմերը իմպլեմենտացիայի ենթարկվեցին ազգային օրենսդրության մեջ՝ հաշվի առնելով ազգային առանձնահատկությունները:

Տեղեկատվության իրավունքը ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրության 2015 թ. խմբագրությամբ 51-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեության մասին տեղեկություններ ստանալու և փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունք:

2. Տեղեկություններ ստանալու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրային շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

3. Տեղեկություններ ստանալու կարգը, ինչպես նաև տեղեկությունները թաքցնելու կամ դրանց տրամադրումն անհիմն մերժելու համար պաշտոնատար անձանց պատասխանատվության հիմքերը սահմանվում են օրենքով:

Մինչև սահմանադրական փոփոխությունները այս իրավունքը ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրության 2005 թ. խմբագրությամբ 27-րդ հոդվածում, որը արտահայտման ազատության ամրագրման հարցում օգտագործել էր երկու եզրույթ՝ կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք և խոսքի ազատության իրավունք: Գործող Սահմանադրության **42-րդ՝ «Կարծիքի արտահայտման ազատությունը» վերտառությամբ հոդվածը սահմանում է.**

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք: Այս իրավունքը ներառում է սեփական կարծիք ունենալու, ինչպես նաև առանց պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջամտության և անկախ պետական սահմաններից՝ տեղեկատվության որևէ միջոցով տեղեկություններ ու գաղափարներ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատությունը:

2. Մամուլի, ռադիոյի, հեռուստատեսության և տեղեկատվական այլ միջոցների ազատությունը երաշխավորվում է: Պետությունը երաշխավորում է տեղեկատվական, կրթական, մշակութային և ժամանցային բնույթի հաղորդումների բազմազանություն առաջարկող անկախ հանրային հեռուստատեսության և ռադիոյի գործունեությունը:

3. Կարծիքի արտահայտման ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց պատվի ու բարի

համբավի և այլ հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Սույն հոդվածը կարծիքն ազատ արտահայտելու եզրույթի բովանդակության մեջ ներառում է իր կարծիքն ազատ արտահայտելու յուրաքանչյուրի իրավունքը, այդ թվում՝ սեփական կարծիք ունենալու, ինչպես նաև առանց պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջամտության և անկախ պետական սահմաններից տեղեկատվության որևէ միջոցով տեղեկություններ ու գաղափարներ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատությունը: Այսինքն՝ տարբերությունը միայն եզրութաբանական է, և իրավունքի բովանդակության ծավալը դրանից չի փոխվել: Միայն ավելի հստակեցվել է: Տեղեկատվության իրավունքին անդրադարձել է ՀՀ սահմանադրական դատարանը իր մի շարք որոշումներով, մասնավորապես որոշումներից մեկով ՀՀ սահմանադրական դատարանն արձանագրել է. «...Հանրային տեղեկատվության մատչելիությունը ժողովրդավարության և հանրության առջև պատասխանատու պետական կառավարման թափանցիկության էական նախապայմաններից է: Հասարակական կարծիքի միջոցով իրականացվող ժողովրդավարական վերահսկողությունը խթանում է պետական իշխանության գործողությունների թափանցիկությունը և նպաստում պետական մարմինների ու պաշտոնատար անձանց հաշվետու գործունեությանը»¹⁹:

Սահմանադրության մեջ իրավունքների սահմանափակումը թույլատրվում է միայն այն ժամանակ, երբ այն կամայական չէ, այլ ուղղված է դրանում նշված նպատակներին հասնելուն: Տարբեր հեղինակների ուսումնասիրությունների արդյունքով նշված նպատակներից կարելի է նշել երկուսը՝ այլ անձանց իրավունքների, ազատությունների և շահերի պաշտպանությունը և հանրային շահը: Եվ այս նպատակները կողմնորոշի դեր են կատարում օրենսդրի համար՝ կախված սահմանափակումների գնահատման հետ, քանի որ արդարացնում են եթե ոչ բոլոր, ապա որոշ իրավունքների սահմանափակումները:

Մարդու տեղեկատվության ազատության իրավունքի սահմանափակման խնդիրներին է անդրադարձել ՀՀ սահմանադրական դատարանը:

Անդրադառնալով լրատվամիջոցների հավատարմագրման խնդրին՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանը նշեց. «...հավատարմագրումը հանդիսանում է միջոցառման բազմակողմանի լուսաբանման միջոց և չպետք է կախված լինի ոչ վերաբերելի հանգամանքներից: Հավատարմագրման հարցերը կարգավորող, թույլատրող բնույթ ունեցող օրենքները պետք է վերանայվեն բազմակարծություն ապահովելու նպատակով» (ԵԱՀԿ,

¹⁹ ՍԴՈ1010, 06.03.2012 թ.:

«Լրատվամիջոցների ազատության հարցերով ներկայացուցչի զեկույց», «Լրագրողների հավատարմագրումը ԵԱՀԿ տարածաշրջանում», «Դիտարկումներ և հանձնարարականներ», 25 հոկտեմբերի 2006 թ.), «...հավատարմագրման համար դիմում ներկայացրած լրատվամիջոցի անձնակազմի թվաքանակի առումով չպետք է լինեն սահմանափակումներ: Լրատվական գործակալությունները պարտավոր չեն սահմանափակել հավատարմագրվող լրագրողների քանակը, թեև ողջամիտ կլինի, եթե միջոցառման կազմակերպիչները սահմանափակեն կոնկրետ միջոցառումը լուսաբանելու համար մեկ լրատվամիջոցի ներկայացուցիչների քանակը, եթե դա անհրաժեշտ է բազմաքանակ լրատվամիջոցների մուտքը ապահովելու համար» (ACE project, The Electoral Knowledge Network, The ACE encyclopaedia: Media and Elections, 2012): Վերոշարադրյալի համատեքստում Սահմանադրական դատարանը կարևորում է նաև Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջի կատարման երաշխավորումը, համաձայն որի՝ «Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները չեն կարող գերազանցել Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով սահմանված սահմանափակումները»²⁰:

Մեկ այլ որոշմամբ²¹ արտահայտեց հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «...Հանրային տեղեկատվության մատչելիությունը ժողովրդավարության և հանրության առջև պատասխանատու պետական կառավարման թափանցիկության էական նախապայմաններից է: Հասարակական կարծիքի միջոցով իրականացվող ժողովրդավարական վերահսկողությունը խթանում է պետական իշխանության գործողությունների թափանցիկությունը և նպաստում պետական մարմինների ու պաշտոնատար անձանց հաշվետու գործունեությանը»:

Նույնիսկ անդրադառնալով 2014 թ. դեկտեմբերի 10-12-ին և 2015 թ. հունվարի 26-ին անցկացված որակավորման ստուգման քննության բանավոր փուլի յուրաքանչյուր մասնակցի վերաբերյալ ՀՀ արդարադատության խորհրդի անդամների եզրակացությունը և հատուկ կարծիքները, հարցազրույցի փուլի մասնակիցների հարցաշարերը, հոգեբանական թեստերն ու դրանց արդյունքները, հարցազրույցի գնահատականները «Իրավունքի Եվրոպա միավորում» իրավապաշտպան հասարակական կազմակերպությանը տրամադրելու խնդրին՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանը իր մեկ այլ որոշմամբ²² ՀՀ Սահմանադրության 42-րդ հոդվածի 1-ին մասին, մասնավորապես տեղեկություններ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ա-

²⁰ 26 դեկտեմբերի 2017 թվականի, ՍԴՈ-1396:

²¹ 2012 թվականի մարտի 6-ի, ՍԴՈ-1010:

²² 20 հունիսի 2017 թվականի, ՍԴՈ-1374:

զատությունն ամրագրող դրույթին հակասող և անվավեր է ճանաչել ՀՀ դատական օրենսգրքի 115.2-րդ հոդվածի 10-րդ մասը՝ այն մասով, որով դատավորների թեկնածությունների ցուցակ ընդգրկված հավակնորդների հոգեբանական թեստի արդյունքները, որոնք վերաբերում են նրանց հանրային-իրավական պատասխանատվության ստանձնման որակներին, ենթակա չեն հրապարակման, և այդ ցուցակը Հանրապետության Նախագահի հաստատելուց հետո ենթակա է ոչնչացման:

Եզրակացություններ

Սույն հոդվածում վերլուծության են ենթարկվել Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին և Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրերի, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի մարդու տեղեկատվության իրավունքի սահմանափակման հարաբերությունները կարգավորող համապատասխան հոդվածները:

Հիշյալ հարցադրումների հետազոտության գիտագործնական արժեքը պայմանավորված է նաև դրանց առնչությամբ ինչպես հայրենական, այնպես էլ արտասահմանյան իրավագետների՝ դեռևս միասնական դիրքորոշումների բացակայությամբ, որն անխուսափելի բարդություններ է հարուցում ինչպես օրինաստեղծ, այնպես էլ իրավակիրառ ոլորտում:

Հետազոտության նպատակը մարդու տեղեկացված լինելու իրավունքի և անձնական կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի միջև հավասարակշռությունն ապահովող առավել կատարելագործված և գործուն կառուցակարգի մշակումն է:

Գրականություն

Սահմանադրական իրավունք՝ Հիմնական օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի հաղորդակցության հիմնական իրավունքները, Դոկտոր-պրոֆեսոր Քրիստոֆ Դեգենհարթ, Լայպցիգի համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի Պետական և վարչական իրավունքի և ՋԼՄ-ների հարաբերությունների կարգավորող իրավունքի պրոֆեսոր, Սաքսոնիայի սահմանադրական դատարանի դատավոր

Лопатин В.Н. 2005, Защита информации или защита права на информацию? //Информационное право, Москва, с. 47; Право на информацию// Информационное право /Под ред. Б.Н. Топорнина, СПб., 2001, изд. «Юридический центр Пресс», 2001, с. 432.

ՄԻԵԴ վճիռ՝ Մարքսն ընդդեմ Բելգիայի

ՄԻԵԴ վճիռ՝ Հենդիսայդն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, պարբ. 48
 ՄԻԵԴ վճիռ՝ Բուումանն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, պարբ. 42
 ՄԻԵԴ վճիռ՝ Բայթորդն ընդդեմ Գերմանիայի
 ՄԻԵԴ վճիռ՝ Ֆրեսոզ Ռուարն ընդդեմ Ֆրանսիայի
 ՄԻԵԴ վճիռ՝ Լինգենսն ընդդեմ Ավստրիայի, պարբ. 42
 ՄԻԵԴ վճիռ՝ Օբգերվերը և Գարդիանն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության
 ՄԻԵԴ վճիռ՝ Օստոտ-Պրենինգեր ինստիտուտն ընդդեմ Ավստրիայի
 ՄԻԵԴ վճիռ՝ Սեներն ընդդեմ Թուրքիայի
 ՄԻԵԴ վճիռ՝ Կասադո Միլոյավսկին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության
 ՄԻԵԴ վճիռ՝ Տոյստոյ Միլոպավսկին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության
 ՄԻԵԴ վճիռ՝ Վերենզինգ Վիկբլադ Բլաֆն ընդդեմ Նիդեռլանդների
 Մյուլերն ընդդեմ Շվեյցարիայի
 ՄԻԵԴ վճիռ՝ ԳԴՀ ՍԴՈ-107, 275
 ՍԴՈ1010, 06.03.2012 թ.
 26 դեկտեմբերի 2017 թվականի, ՍԴՈ-1396
 6 մարտի 2012 թվականի, ՍԴՈ-1010
 20 հունիսի 2017 թվականի, ՍԴՈ-1374:

ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ

Վարդանուշ Պողոսյան

Իրավունքի առաջնային խնդիրներից է պետական իշխանության մարմինների կողմից մարդու խոսքի, կարծիքի ազատ արտահայտման, մամուլի ազատության և այլն իրավունքների ապահովման և սահմանափակման իրավական կարգավորման արդյունավետ հայեցակարգի մշակումը: Այդ առումով օբյեկտիվ անհրաժեշտություն է մարդու այդ իրավունքների սահմանափակման թույլատրելիության սահմանադրական չափորոշիչների հստակեցման հարցը: Անհրաժեշտ է նաև ուսումնասիրել իրավակիրառ պրակտիկան և վեր հանել մարդկանց տեղեկատվության իրավունքի սահմանափակմանն առնչվող հիմնախնդիրները: Օրենքով սահմանված սահմանափակումները անհրաժեշտություն են, այլապես տեղեկատվության ազատության իրավունքը կարող է ներխուժել մարդու անձնական կյանքի անձեռնմխելիության ոլորտ:

Բանալի բառեր՝ տեղեկատվության իրավունք, անձնական անձեռնմխելիության իրավունք, իրավական սահմանափակումներ, ՄԻԵԴ,

իրավական սահմանափակման հիմքեր, ՀՀ սահմանադրական դատարան, հավասարակշռություն:

ГРАНИЦЫ ИНФОРМАЦИОННОГО ПРАВА И ОСНОВАНИЯ ДЛЯ ЕГО ОГРАНИЧЕНИЯ

Вардануш Погосян

Одним из приоритетных вопросов права является разработка эффективной концепции правового регулирования свободы слова, свободы печати и других прав и ограничений со стороны государственных органов. В связи с этим возникает объективная необходимость в уточнении конституционных стандартов допустимости этих ограничений прав человека. В свете сказанного следует изучить юридическую практику и поднять вопросы, связанные с ограничением права людей на информацию. Ограничения, с точки зрения закона, являются необходимостью, в противном случае право на свободу информации может нарушить неприкосновенность частной жизни человека.

Ключевые слова – право на информацию, право на личную неприкосновенность, правовые ограничения, ЕСПЧ, Конституционный Суд РА, основы ограничения права, баланс.

BOUNDARIES OF INFORMATION LAW AND GROUNDS FOR RESTRICTION

Vardanush Poghosyan

One of the priority issues of law is the development of an effective concept of legal regulation of freedom of speech, freedom of the press and other rights and restrictions on the part of state bodies. In this regard, there is an objective need to clarify the constitutional standards of admissibility of these restrictions of human rights. In the above said, one should study legal practice and raise issues related to restricting the right of people to information. Restrictions, from the point of view of the law, are necessary, otherwise the right to freedom of information may violate the inviolability of a person's private life.

Key words – right to information, right to personal inviolability, ECHR, Constitutional Court of the RA, basics of restrictions, balance, legal restrictions.